

الاسماع: المقريزي (م. ۸۴۵ق.)، به كوشش محمد عبدالحميد، بيروت، دار الكتب العلمية، ۱۴۲۰ق؛ انساب الاشراف: البلاذري (م. ۲۷۹ق.)، به كوشش زكار و زركلى، بيروت، دار الفكر، ۱۴۱۷ق؛ البداية و النهاية: ابن كثير (م. ۷۷۴ق.)، بيروت، مكتبة المعارف؛ بهجة النفوس و الاسرار: عبدالله المرجاني (م. ۶۹۹ق.)، به كوشش محمد عبدالوهاب، بيروت، دار الغرب الاسلامي، ۲۰۰۲م؛ تاريخ الخميس: حسين الدياربيكري (م. ۹۶۶ق.)، بيروت، مؤسسة شعبان، ۲۸۳ق؛ التاريخ القويم: محمد طاهر الكردي، به كوشش ابن دهيش، بيروت، دار خضر، ۱۴۲۰ق؛ تاريخ و آثار اسلامي مکه مكرمه و مدينه منوره: اصغر قائدان، تهران، مشعر، ۱۳۸۶ش؛ تحصيل المرام: محمد بن احمد الصياغ (م. ۳۲۱ق.)، به كوشش ابن دهيش، ۱۴۲۴ق؛ الجامع اللطيف: محمد ابن ظهيره (م. ۹۸۶ق.)، به كوشش علي عمر، قاهره، مكتبة الثقافة الدينية، ۱۴۲۳ق؛ خزنة التواريخ النجدية: عبدالله بن عبدالرحمن آل بسام، ۴۱۹ق؛ الرحلة الورثيلانية: حسين بن محمد ورثيلاني (م. ۱۷۷۹م.)، قاهره، مكتبة الثقافة، ۱۴۲۹ق؛ رحلة ابن جبیر: محمد بن احمد (م. ۶۱۴ق.)، بيروت، دار مكتبة الهلال، ۱۹۸۶م؛ سفرنامه مکه حسام السلطنه: رسول جعفريان، تهران، مشعر، ۱۳۷۴ش؛ شفاء الغرام: محمد الفأسي (م. ۸۳۲ق.)، به كوشش گروهی از علماء، بيروت، دار الكتب العلمية، ۱۴۲۱ق؛ الطبقات الكبرى: ابن سعد (م. ۲۳۰ق.)، به كوشش محمد عبدالقادر، بيروت، دار الكتب العلمية، ۱۴۱۸ق؛ العقد الثمين في تاريخ البلد الامين: محمد الفأسي (م. ۸۳۲ق.)، به كوشش محمد عبدالقادر، بيروت، دار الكتب العلمية، ۱۴۱۹ق؛ امرأة الحرمين: ابراهيم رفعت پاشا (م. ۱۳۵۳ق.)، قم، المطبعة العلمية، ۱۳۴۴ق؛ معجم البلدان: ياقوت

الحموي (م. ۶۲۶ق.)، بيروت، دار صادر، ۱۹۹۵م؛ معجم المعالم الجغرافية: عاتق بن غيث البلادي، دار مکه، ۱۴۰۲ق؛ موسوعة مرآة الحرمين الشريفين: ايوب صبري پاشا (م. ۱۲۹۰ق.)، قاهره، دار الأفاق العربية، ۱۴۲۴ق.

ابوالفضل رباني

تُویبِه: دایه پیامبر ﷺ

تُویبِه، کنیز ابولهب بن عبدالمطلب بود.^۱ از اصل و نسب و همسرش گزارشی در دست نیست. هنگامی که رسول خدا ﷺ زاده شد، سه^۲ یا هفت^۳ روز از مادرش حضرت آمنه رضی الله عنها شیر نوشید و سپس تُویبِه نخستین کسی بود که چند روز ایشان را با شیر فرزندش مسروح شیر داد.^۴ بر پایه سخن مشهور، مدت شیر خوردن ایشان از تُویبِه چند روز بیشتر نبوده است.^۵ در گزارشی نیز این مدت چهار ماه یاد شده است.^۶

آورده‌اند که تُویبِه پیش از رسول خدا ﷺ به

۱. انساب الاشراف، ج ۱، ص ۹۴؛ الاستیعاب، ج ۱، ص ۲۸؛ ج ۳، ص ۹۴۰؛ اسد الغابه، ج ۱، ص ۲۱.
 ۲. الصحيح من سيرة النبي، ج ۲، ص ۶۸.
 ۳. امتاع الاسماع، ج ۱، ص ۹.
 ۴. الطبقات، ج ۱، ص ۸۷؛ انساب الاشراف، ج ۱، ص ۹۴؛ الاستیعاب، ج ۱، ص ۲۸.
 ۵. انساب الاشراف، ج ۱، ص ۹۴؛ اسد الغابه، ج ۱، ص ۲۱.
 ۶. تاريخ الخميس، ج ۱، ص ۲۲۲.

به نتیجه نرسیده است.^۸ ابن حجر نیز آزادی او را پیش از هجرت دانسته است.^۹ ثویبیه همواره مورد احترام پیامبر ﷺ و خدیجه رضی الله عنها بود. رسول خدا ﷺ تا هنگامی که در مکه بود، ثویبیه را یاری می کرد.^{۱۰} پس از هجرت نیز برای او هدیه و صلّه، مانند لباس می فرستاد.^{۱۱} در اسلام آوردن ثویبیه اختلاف است. شماری از منابع شیعی بر اسلام وی تصریح دارند؛^{۱۲} اما بر پایه گزارش شماری از صحابه نگاران، تنها ابن منده به اسلام ثویبیه باور داشت.^{۱۳}

ثویبیه به سال هفتم ق. پس از فتح خیبر در گذشت.^{۱۴} آن گاه که گزارش درگذشت او به مدینه رسید، رسول خدا ﷺ از وضعیت مسروح، پسر ثویبیه، و دیگر خویشان او پرسید و به ایشان گفته شد که کسی از آنان باقی نمانده است.^{۱۵}

۸. الطبقات، ج ۱، ص ۸۷؛ انساب الاشراف، ج ۱، ص ۹۶؛ الاصابه، ج ۸، ص ۶۰

۹. فتح الباری، ج ۹، ص ۱۲۴.

۱۰. الطبقات، ج ۱، ص ۸۷؛ الاصابه، ج ۸، ص ۶۰.

۱۱. انساب الاشراف، ج ۱، ص ۹۶؛ الاستیعاب، ج ۱، ص ۲۸؛ اسد الغابه، ج ۱، ص ۲۱.

۱۲. اعلام الوری، ج ۱، ص ۴۵؛ بحار الانوار، ج ۱۵، ص ۲۸۱، ۳۳۷.

۱۳. اسد الغابه، ج ۶، ص ۴۶؛ الاصابه، ج ۸، ص ۶۰.

۱۴. الاستیعاب، ج ۱، ص ۲۸؛ تاریخ الاسلام، ج ۲، ص ۴۴۵؛ اعلام الوری، ج ۱، ص ۴۶.

۱۵. انساب الاشراف، ج ۱، ص ۹۶؛ الاستیعاب، ج ۱، ص ۲۸؛ اسد الغابه، ج ۱، ص ۲۱.

حمزه^۱ عموی ایشان شیر داده بود. از این رو، هنگامی که دختر حمزه را برای تزویج به پیامبر ﷺ پیشنهاد کردند، ایشان او را بر خود حلال ندانست.^۲ ثویبیه پس از او نیز به ابو سلمه بن عبدالاسد بن هلال مخزومی، پسر عمه پیامبر ﷺ از بره دختر عبدالمطلب^۳ و عبدالله بن جحش، پسر عمه پیامبر^۴ و جعفر بن ابی طالب^۵ شیر داده بود. بدین دلیل، این چهار تن برادران رضاعی پیامبر ﷺ به شمار آمده اند که جز جعفر، سه تن از آنها در غزوه احد حضور داشتند و حمزه و عبدالله به شهادت رسیدند.^۶

منابع در این زمینه که ثویبیه در حال آزادی یا بردگی، رسول خدا ﷺ را شیر داده و نیز در اصل این ماجرا تفاوت دیدگاه دارند. عروه بن زبیر، آزادی ثویبیه را پیش از شیردهی به پیامبر ﷺ دانسته است. برخی آزادی او را به دلیل بشارت ولادت پیامبر ﷺ به ابولهب دانسته اند.^۷ در برابر، گزارشی از تلاش خدیجه رضی الله عنها برای آزادی ثویبیه حکایت دارد که

۱. انساب الاشراف، ج ۱، ص ۹۴؛ صحیح البخاری، ج ۶، ص ۱۲۵.

۲. ۱۲۷؛ اعلام الوری، ج ۱، ص ۴۵.

۳. قاموس الرجال، ج ۱۲، ص ۲۲۹-۲۳۰.

۴. تاریخ الاسلام، ج ۲، ص ۱۲۷.

۵. الروض الانف، ج ۲، ص ۱۶۴.

۶. تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۹.

۷. الطبقات، ج ۳، ص ۱۰؛ انساب الاشراف، ج ۴، ص ۲۸۹.

۸. صحیح البخاری، ج ۶، ص ۱۲۵؛ المصنف، ج ۷، ص ۴۷۷؛ البدایة و النهایه، ج ۲، ص ۲۷۳.

جعفر مرتضی عاملی، شیر دادن ثوبیه به رسول خدا ﷺ را نپذیرفته و برای آن ادله‌ای بر شمرده است. از دیدگاه وی، روایات در مدت شیر دادن ثوبیه، تناقض دارند و از چند روز (سه، هفت و نه روز) تا چهار ماه را یاد کرده‌اند. نیز گزارش‌ها در باره زمان آزادی ثوبیه اختلاف دارند. همچنین در تعیین نخستین کسی که به رسول خدا ﷺ شیر داده، روایات دارای تناقض هستند. نیز پذیرش این مطلب که حمزه و مسروح که به لحاظ سنی از رسول خدا ﷺ بزرگ‌تر بودند، در شمار برادران رضاعی پیامبر ﷺ قرار گیرند، دشوار است.^۱

◀ منابع

الاستیعاب: ابن عبدالبر (م. ۴۶۳ق.)، به کوشش علی معوض و عادل عبدالموجود، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۵ق؛ **اسد الغابه**: ابن اثیر (م. ۶۳۰ق.)، بیروت، دار الکتب العربی؛ **الاصابه**: ابن حجر العسقلانی (م. ۸۵۲ق.)، به کوشش علی معوض و عادل عبدالموجود، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۵ق؛ **اعلام الوری: الطبری** (م. ۵۴۸ق.)، قم، آل البيت ﷺ؛ **امتاع الاسماع**: المقریزی (م. ۸۴۵ق.) به کوشش محمد عبدالحمید، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۲۰ق؛ **انساب الاشراف**: البلاذری (م. ۲۷۹ق.)، به کوشش زکار و زرکلی، بیروت، دار الفکر، ۱۴۱۷ق؛ **بحار الانوار**، المجلسی (م. ۱۱۱۱ق.)،

بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ق؛ **البدایة و النهایه**: این کثیر (م. ۷۷۴ق.)، به کوشش علی شیری، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۸ق؛ **تاریخ الاسلام و وقیات المشاهیر: الذهبی** (م. ۷۴۸ق.)، به کوشش عمر عبدالسلام، بیروت، دار الکتب العربی، ۱۴۱۳ق؛ **تاریخ الخمیس**: حسین الدیابری (م. ۹۶۶ق.)، دار صادر، بیروت؛ **تاریخ یعقوبی**: احمد بن یعقوب (م. ۲۹۲ق.)، بیروت، دار صادر، ۱۴۱۵ق؛ **الروض الأنف: السهیلی** (م. ۵۸۱ق.)، قاهره، مکتبه ابن تیمیه، ۱۴۱۰ق؛ **الصحيح من سيرة النبي الاعظم ﷺ**: جعفر مرتضی عاملی، بیروت، دار السیره، ۱۴۱۴ق؛ **صحيح البخاری**: البخاری (م. ۲۵۶ق.)، بیروت، دار الفکر، ۱۴۱۰ق؛ **الطبقات الكبرى**: ابن سعد (م. ۲۳۰ق.)، به کوشش محمد عبدالقادر، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۸ق؛ **فتح الباری**: ابن حجر العسقلانی (م. ۸۵۲ق.)، بیروت، دار المعرفه؛ **قاموس الرجال**: محمد تقی شوشتری، قم، نشر اسلامی، ۱۴۱۸ق؛ **مسند احمد**: احمد بن حنبل (م. ۲۴۱ق.)، بیروت، دار صادر؛ **المصنّف**: عبدالرزاق الصنعانی (م. ۲۱۱ق.)، به کوشش حبیب الرحمن، المجلس العلمی.

سید خلیل جوادی

۱. الصحيح من سيرة النبي، ج ۲، ص ۶۸-۷۰.